

Козакова І.В.

к.ю.н.,

в.о. завідувача кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»

КОРОТКИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАНЬ ЗА ЗЛОЧИНИ У ВИБОРЧІЙ СФЕРІ

Постановка проблеми. Будь-яка держава в процесі свого функціонування значні зусилля витрачає на запобігання злочинності. Подолання криміногенних проявів у суспільстві як складник державної політики спирається на чималий інструментарій, до якого належить і застосування кримінального покарання. У свідомості більшості людей панує уявлення, що завдяки суворому покаранню здійснюється забезпечення правопорядку та безпеки в суспільстві. Більше того, кримінальна відповідальність здебільшого асоціюється з неминучим позбавленням волі. Між тим історія демонструє нам, що навіть передбачення законом такого покарання, як смертна кара, несуттєво впливає на зменшення кількісно-якісних показників злочинних проявів. Загалом варто зазначити, що феномен цього інституту полягає в тому, що, з одного боку, кримінальна відповідальність містить у собі негативну оцінку скоєного особою правопорушення, яка виражається в її осуді через застосування заходів кримінально-правового впливу, а з іншого – вона пов'язана з відновленням справедливості через покладання на винну особу додаткових компенсаційних обов'язків (наприклад, відшкодування шкоди). З поширенням гуманістичних уявлень про сутність і значення покарання компенсаційна функція покарання набуває нового значення за окремі види злочинів.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти кримінальної відповідальності досліджувалися в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників, серед

яких – Ю.В. Баулін, В.К. Гришук, О.М. Костенко, І.П. Лесниченко, А.А. Музика, В.О. Навроцький, М.І. Панов, А.В. Савченка, В.Я. Тацій, Є.В. Фесенко, П.В. Хряпінський та інші. Усі напрацювання так чи інакше вказували на багатоплановий характер цього правового інституту.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – довести, що подолання криміногенних проявів у суспільстві як складник державної політики спирається на чималий інструментарій, до якого належить і застосування кримінального покарання.

Виклад основного матеріалу. Не занурюючись у сутність злочинів, спрямованих на порушення виборчих прав, наголосимо на їх унікальному публічно-приватному характері. Через порушення виборчого права одного громадянина шкоди зазнає й публічний інтерес суспільства та держави. При цьому більшість громадян не усвідомлює повною мірою суспільну небезпечність цього виду злочинів. Відсутність миттєвого результату злочину, як це відбувається під час грабежу або заподіяння шкоди життю й здоров'ю, створює ілюзію відсутності небезпеки, а отже, і відсутності потреби в захисті свого права. Це є, на нашу думку, однією з причин латентності цих злочинів. Особа, яка стала свідком виборчого злочину, через різні причини не бажає оприлюднювати цю інформацію та повідомляти правоохоронні органи.

Кримінально-правове покарання як захід державного впливу на винну особу є соціальним наслідком скоєного злочину, голов-

ною формою кримінальної відповідальності. Учені часто вказують на його дуалістичний характер, оскільки воно передбачає відплату за вчинений злочин, з одного боку, і виправлення засудженого й запобігання новим злочинам – з іншого [1, с. 5]. Вітчизняний законодавець передбачив доволі широку палітру покарань, які можна застосувати за злочини проти виборчих прав, від штрафу – до позбавлення волі. Перевага такого підходу виявляється під час практичного застосування санкції. Крім градації покарань у кожній санкції й можливості зіставлення вини та покарання, суддівський розсуд забезпечується й чималою кількістю можливостей для застосування звільнення від кримінальної відповідальності чи відбування покарання. Побіжний аналіз санкцій злочинів проти виборчих прав громадян дає змогу стверджувати, що законодавець сконструював їх як альтернативні та відносно визначені. Найбільш поширеним основним видом покарання є обмеження волі та штраф. При цьому всі статті мають широку градацію видів покарань, що дає змогу максимально точно визначити з урахуванням усіх обставин справи та характеристик особи злочинця найбільш справедливий і доцільний вид кари в кожному конкретному випадку.

Так, за даними ГО «ОПОРА», яка активно опікується питаннями дотримання виборчого законодавства, лише у 2014 під час проведення дострокових парламентських виборів зареєстровано 291 порушення, щодо яких відкрито кримінальні провадження, з них 225 закрито, лише 13 передано до суду [2]. Посилаючись на дані поліції, ГО «ОПОРА» вказує, що за вказаною категорією справ лише в Черкаській області у 2019 році з 13 відкритих кримінальних проваджень 8 проваджень закрито [3].

Судова практика також показова. Передусім варто зазначити, що приблизно половину проаналізованих випадків становить учинення кваліфікованих та особливо кваліфікованих діянь. Так, за підсумками 2014 року, на єдиного засудженого за цією категорією злочинів припало застосування звільнення від

покарання з випробуванням [4]. У 2015 році з 26 осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили, щодо однієї особи закрито справу у зв'язку зі зміною обстановки [5]. При цьому, як і в попередньому році, до жодної особи не застосовано покарання у вигляді позбавлення чи обмеження волі. Найчастіше винним присуджувався штраф і додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади. 15 осіб звільнено від покарання з випробуванням. Приблизно такою ж є картина застосування кримінально-правових санкцій у 2016 році [6]. Щоправда цього року вперше за проаналізований період до однієї особи застосовується покарання у вигляді позбавлення волі понад три роки. На 62 судові рішення 2016 року припав один випадок закриття провадження, один випадок позбавлення волі, у тридцяти одному випадку застосований штраф і у двадцяти дев'яти випадках застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням. Тобто на тлі наведених показників одне ув'язнення видається швидше винятком, ніж правилом. У 2017 році 11 із 16 судових рішень закінчилися закриттям проваджень на підставі застосування статті 45 Кримінального кодексу (далі – КК) України – звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям [7]. Примітним фактом є те, що всі ці випадки стосувалися вчинення злочину, передбаченого частиною 1 статті 160 КК України. Тобто реально засуджено було 5 осіб, із них до трьох осіб застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням, а до двох застосовано штраф. 2018 рік демонструє також невелику кількість винесених вироків [8]: із 6 рішень 2 стосувалися закриття провадження у зв'язку з дійовим каяттям і зміною обстановки; в інших чотирьох випадках застосовано штраф і звільнення від відбування покарання з випробуванням. Удруге щодо злочинів цієї категорії за проаналізований період позбавлення волі застосовується у 2019 році (таблиця 1) за діяння, передбачене частиною 3 статті 158 КК України [9].

Дані судової статистики

Стаття КК України	Кількість осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили	Кількість засуджених	Кількість виправданих	Кількість осіб, матеріали кримінального провадження щодо яких закрито у зв'язку з дійовим каяттям	Кількість осіб, матеріали кримінального провадження щодо яких закрито у зв'язку з передачею особи на поруки	Кількість осіб, засуджених до позбавлення волі понад 3 роки до 5 років включно	Кількість осіб, до яких застосовано штраф	Кількість осіб, яких звільнено з випробуванням	Кількість осіб, щодо яких застосовано додаткове покарання: позбавлення права обіймати певні посади	Кількість осіб, яким призначено покарання із застосуванням статті 69 КК України
158 ч. 1	1			1						
158 ч. 2	2	2						2	2	
158 ч. 3	10	10				1	7	2	3	5
158 ч. 4	12	4	8				2	2	2	2
158-1 ч. 1	18	16		2			13	3	1	
158-1 ч. 2	10	10					4	6	6	3
158-2 ч. 1	3	3						3		
159-1 ч. 4	3	1			2			1		
160 ч. 4	1	1						1	1	

Як ми бачимо з даних судової статистики щодо покарань, які застосовувалися за злочини проти виборчих прав, спостерігається чітка тенденція суб'єктів правозастосування до втілення гуманістичних проявів під час визначення найбільш доцільного покарання за вказаною категорією злочинів. Свідченням зазначеного є таке. Зважаючи на факт закріплення широкого переліку альтернативних покарань, які можуть призначатися по кожному злочину проти виборчих прав, суди переважно обирали найменш суворі з них, а саме штрафи. Більше того, привертає увагу частота застосування звільнення від відбування пока-

рання з випробуванням. Лише у 2019 році цей показник становить третину від винесених судових рішень по цій категорії справ. Іншими словами можна сказати, що в контексті виборчої злочинності тривалий період суддівський розсуд оминає ті види покарання, які пов'язані з призонізацією або обмеженням волі обвинувачених за вказаною категорією злочинів на користь більш м'яких або навіть у бік звільнення від відповідальності. Очевидно, це вказує на недоцільність застосування таких суворих заходів примусу до осіб, які вчинили ненасильницькі злочини та злочини, учинені способами, які не є загальнонебезпечними.

В умовах зміни соціально-політичного ладу в бік побудови правового суспільства варто звернути увагу на судову практику під час оптимізації кримінального законодавства, на те, як саме реалізуються кримінально-правові приписи. Тому, підтримуючи гуманістичні погляди на індивідуалізацію покарання за виборчі злочини, ми звертаємо увагу на поширеність застосування підстав для звільнення від покарання та від його відбування, що, на нашу думку, не відповідає меті покарання й указує на необхідність перегляду змісту передбаченої кримінально-правовим законом репресії за цю категорію злочинів. Постає питання нагальності пошуку альтернативних шляхів для вираження суспільного осуду винної особи та її покарання, з одного боку, і забезпечення компенсаційних інтересів суспільства за виборчі злочини. Важливо знайти баланс гуманізму та практичного застосування репресії.

Висновки. У підсумку варто зазначити, що ідея подолання злочинності шляхом

застосування найсуворіших санкцій заздалегідь не має шансів на успіх. Судова практика є свідченням цього. Передусім запобігання злочинним проявам має ґрунтуватися на розумінні причин того чи іншого виду злочинності. Відштовхуючись від цього, варто вести означену боротьбу, адже існування злочинності є віддзеркаленням наявності окремих проблем у суспільстві: соціальних, економічних, політичних тощо. Без подолання цих негативних аспектів боротьба зі злочинністю буде марною або навіть шкідливою. За умови нестабільної економічної та соціальної ситуації в країні, що провокує девіантну поведінку окремих суб'єктів, посилювати кримінальну відповідальність за виборчі злочини немає сенсу, це провокуватиме нерозуміння, супротив та агресію громадян. І, навпаки, подолання негативних соціальних явищ із наступним вихованням належного рівня правосвідомості населення дасть змогу звузити сферу кримінальної відповідальності у сфері виборчих відносин.

Анотація

У статті наголошено, що подолання криміногенних проявів у суспільстві як складник державної політики спирається на чималій інструментарій, до якого належить і застосування кримінального покарання. У свідомості більшості людей панує уявлення, що завдяки суворому покаранню здійснюється забезпечення правопорядку та безпеки в суспільстві. Більше того, кримінальна відповідальність здебільшого асоціюється з неминучим позбавленням волі. З'ясовано, що вітчизняний законодавець передбачив доволі широку палітру покарань, які можна застосувати за злочини проти виборчих прав, від штрафу – до позбавлення волі. Перевага такого підходу проявляється під час практичного застосування санкції. Крім градації покарань у кожній санкції й можливості зіставлення вини та покарання, суддівський розсуд забезпечується й чималою кількістю можливостей для застосування звільнення від кримінальної відповідальності чи відбування покарання. Побіжний аналіз санкцій злочинів проти виборчих прав громадян дає змогу стверджувати, що законодавець сконструював їх як альтернативні й відносно визначені. Найбільш поширеним основним видом покарання є обмеження волі та штраф. При цьому всі статті мають широку градацію видів покарань, що дає змогу максимально точно визначити з урахуванням усіх обставин справи та характеристик особи злочинця найбільш справедливий і доцільний вид кари в кожному конкретному випадку. Зроблено висновок, що ідея подолання злочинності шляхом застосування найсуворіших санкцій заздалегідь не має шансів на успіх. Судова практика є свідченням цього. Передусім запобігання злочинним проявам має ґрунтуватися на розумінні причин того чи іншого виду злочинності. Існування злочинності є віддзеркаленням наявності окремих проблем у суспільстві: соціальних, економічних, політичних тощо. Без подолання цих негативних аспектів боротьба зі злочинністю буде марною або навіть шкідливою. За

умови нестабільної економічної та соціальної ситуації в країні, що провокує девіантну поведінку окремих суб'єктів, посилювати кримінальну відповідальність за виборчі злочини немає сенсу, це провокуватиме нерозуміння, супротив та агресію громадян.

Ключові слова: злочин, санкції, кримінальна відповідальність, покарання, суспільство.

Kozakova I.V. Brief analysis of the practice of application of punishments for the electoral crimes

Summary

The article emphasizes that overcoming criminogenic manifestations in society, as a component of public policy, is based on considerable tools, which include the use of criminal punishment. In the minds of most people there is a perception that due to severe punishment is ensuring law and order and security in society. Moreover, criminal liability is mostly associated with imminent imprisonment. It turned out that the domestic legislator provided for a fairly wide range of punishments that can be applied for crimes against suffrage: from fines to imprisonment. The advantage of this approach is manifested in the practical application of the sanction. In addition to the gradation of penalties in each sanction and the possibility of comparing guilt and punishment, judicial discretion is provided by a considerable number of possibilities for the application of exemption from criminal liability or serving a sentence. A cursory analysis of sanctions for crimes against the voting rights of citizens suggests that the legislator constructed them as alternative and relatively definite. The most common types of punishment are restraint of liberty and a fine. At the same time, all articles have a wide gradation of types of punishment, which allows to determine as accurately as possible, taking into account all the circumstances of the case and the characteristics of the offender, the most fair and appropriate type of punishment in each case. It is concluded that the idea of overcoming crime by applying the strictest sanctions has no chance of success in advance. Judicial practice is evidence of this. First of all, the prevention of criminal acts should be based on an understanding of the causes of a particular type of crime. The existence of crime is a reflection of the existence of certain problems in society: social, economic, political, and so on. Without overcoming these negative aspects, the fight against crime will be futile or even harmful. Given the unstable economic and social situation in the country, which provokes deviant behavior of certain entities, there is no point in increasing criminal liability for election crimes, it will provoke misunderstanding, resistance and aggression of citizens.

Key words: crime, sanctions, criminal liability, punishment, society.

Список використаних джерел:

1. Денисова Т.А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Класич. прив. ун-т. Запоріжжя, 2011. 38 с.
2. Покарання за виборчі злочини: 6 років за підкуп виборців і пудкуп кандидатів. URL: <https://intvua.com/news/society/1528983960-pokarannya-za-viborchi-zlochiny-6-rokiv-za-pidkup-vibortsiv.html> (дата звернення: 10.03.2020).
3. Порушення законодавства під час парламентських виборів на Черкащині – винні у никають покарання? URL: <https://www.oporua.org/blog/vybory/vyborchi-ombudsmeni/19494-porushennia-zakonodavstva-pid-chas-parlamentskikh-viboriv-na-cherkashchini-vinni-unikaiut-pokarannia> (дата звернення: 11.03.2020).
4. Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання / Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2014 (дата звернення: 12.03.2020).

5. Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання / Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2015 (дата звернення: 12.03.2020).
6. Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання / Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2016 (дата звернення: 13.03.2020).
7. Звіт про кількість осіб засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання / Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2017 (дата звернення: 13.03.2020).
8. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання / Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2018 (дата звернення: 13.03.2020).
9. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2019 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019 (дата звернення: 13.03.2020).